

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТРАЛЬНИЙ КОМІТЕТ
ВІДДІЛ КУЛЬТУРНОЇ ПРАЦІ

ШЕВЧЕНКІВСЬКІ
СВЯТА
ТА

UKRAINISCHER HAUPTAUSSCHUSS

SCHRIFTENREIHE DER ABTEILUNG KULTURELLE BETÄTIGUNG Nr. 4.

WIE SOLL MAN

SCHEWTSCHENKOFEIERN

VORBEREITEN UND VERANSTALTEN

MATERIALIEN UND WEISUNGEN

KRAKAU 1944 LEMBERG

UKRAINISCHER VERLAG

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТРАЛЬНИЙ КОМІТЕТ

ВИДАННЯ ВІДДІЛУ КУЛЬТУРНОЇ ПРАЦІ ч. 4.

ЯК ПІДГОТОВЛЯТИ Й УЛАШТОВУВАТИ
ШЕВЧЕНКІВСЬКІ
СВЯТА

МАТЕРІЯЛИ ТА ВКАЗІВКИ

КРАКІВ 1944 ЛЬВІВ

У К Р А Ї Н С Ь К Е В И Д А В Н И Ц Т В О

**Обкладинка й ілюстрації
ВОЛОДИМИРА БАЛЯСА**

**Друкарня
Української Академії Наук
Львів, Постгасе 11.**

512 — КЗ. 40481.

Тарас Шевченко

ЗАПОВІТ

Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед стéпу широкого,
На Вкраїні милій:
Щоб лани широкополі,
І Дніпро, і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий!

Як понесé з України
У синєє море
Кров ворожу, — отоді я
І лани, і гори,

Все покину і долину
До са́мого Бога
Молитися... А до того —
Я не знаю Бога!

Поховайте та вставляйте,
Кайдани порвіте
І вражою, злою кров'ю
Волю окропіте.
І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, нóвій,
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом.

ВСТУП

Оця збіро́чка матеріялів і вказівок має допомогти Українським Освітнім Товариствам і Світлицям вшанувати пам'ять Тараса Шевченка.

Для цієї пошани присвячений цілий місяць березень. Але ж, коли б десь не було змоги добре підготуватися до такого святкування, можна відсунути його на місяць квітень. Тільки ж роковини Тараса Шевченка треба безумовно відсвяткувати скрізь.

Велику увагу треба прикласти не лише до вибору матеріялу й укладення суцільної програми, але й, у зв'язку з цим, також до добору щонайкращих виконавців окремих точок програми. Наприклад: треба добре розважити, котра з промов найбільше відповідатиме тій людині, що має її виголосити; а водночас, котра з промов для даного середовища найкраще підходить. Те саме торкається і віршів на пошану Т. Шевченка, і поезій самого поета та поданих тут інсценізацій і пісень. Сама програма Шевченківського Свята не повинна бути занадто довга; вона повинна тривати щонайбільше 2 години вже разом із перервами, зате ж мусить бути підготована якнайдбаливіше та виконана якнайкраще. Ось як, наприклад, повинна бути складена:

ПРОГРАМА СВЯТА НА ПОШАНУ Т. ШЕВЧЕНКА:

I.

1. „Заповіт“ Т. Шевченка хор
2. Святкова промова .
3. Пісня до слів Т. Шевченка
(„Думи мої“) хор
4. Вірш про Т. Шевченка дитяча деклямація
5. Вибрана поезія Т. Шевченка . рецитація
6. Пісня до слів Т. Шевченка
(„Учітєся“) хор

II.

7. Інсценізована поема
Т. Шевченка інсценізація

III.

8. Вибрана поезія Т. Шевченка . складна рецитація
9. Пісня до слів Т. Шевченка . . хор
10. Вірш на пошану Т. Шевченка . рецитація
11. Пісня на пошану Т. Шевченка хор
12. Національний Гімн.

Інсценізацію — замість усередині програми — можна вставити наприкінці свята, перед Національним Гімном.

А все те мусить проходити дуже справно, поважно, достойно. До свята мусить бути достосована й відповідна прикраса сцени, цілої залі, а то й чолової частини будинку назовні, бо все це дуже причиняється до святкового настрою людей. Це ж не звичайна собі імпреза, а — пошана Найбільшого Сина України.

А втім, пам'ятати, що про влаштування свята треба повідомити (через УОК) свого начальника округи, предкладаючи тексти програми (промов, доповідей, деклямацій, пісень, інсценізацій і т. п.) — і то для свят із місцевим характером щонайменше на два тижні, а для свят із районним та окружним характером — щонайменше на чотири тижні наперед.

ШЕВЧЕНКОВІ ЗАПОВІТІ

Будеш, батьку, панувати,
Поки жувуть люди, —
Поки сонце з неба сяє,
Тебе не забудуть.

Мимохіть приходять нам на думку ці слова Тараса Шевченка, коли надходить березень, коли ми збираємося святкувати його роковини. Цими словами відізвався наш національний Пророк до славного поета нашого, Івана Котляревського, батька нового українського письменства, — але ці слова можна прикласти й до самого Шевченка. Бо чи може український народ забути того свого Велетня, Вчителя і Пророка, що збудив його з важкого сну, що усвідомив його: хто він, що кров'ю свого серця виписав для нього свої безсмертні заповіді? Ні! Не може забути народ Шевченка, не може забути саме за ті великі заповіді, що їх він залишив у своєму „Кобзарі“ як дороговкази на все життя народу. Саме за ці заповіді Шевченко всім нам такий дорогий, незабутній, як ні один інший поет для ніякого іншого народу на цілому світі.

Щороку, в березні, звеличуємо пам'ять нашого Велетня Духа, пригадуємо собі його святі глаголи та в його пророчих думках шукаємо ліку на наші зболіді душі... Роковини Шевченка стали в нас щорічним усенародним святом.

Та самі поминки Шевченка — це ще не все. Він і сам не бажав собі, щоб його славословили. Він тільки раз — у своєму „Заповіді“ — просив за себе:

„Не забудьте пом'янути
незлим тихим словом“,
але аж — „в сім'ї великій, в сім'ї вольній, новій“...

А до того часу Шевченкові святкування — це пригадка його великих заповітів. І як діти найкраще вшановують пам'ять свого батька, виконуючи його поуки, так і ми найкраще пошануємо нашого духового Батька, коли всі щиро здійснюватимемо його заповіді, коли всі житимемо так, як учив, остерігав і закликав нас Шевченко.

Які ж це заповіді залишив нам Шевченко та як виконувати ті заповіді, як добитися „сім'ї великої, сім'ї вольної, нової“?..

Огненними словами промовляють вони до нас:

Учітеся, брати мої, думайте, читайте..
Обніміте, брати мої, найменшого брата..
Борітеся — поборете! Вам Бог помагає...

Ці три виривки з Шевченкових поезій — три найважливіші його заповіти. Здавалось би — короткі слова, а яку глибоку науку ховають вони в собі! Тільки зрозуміти й виконати їх, — і всі ми, увесь народ був би щасливий.

„Учітєся, брати мої“ — накликає великий Учитель народу. Бо „освіта в народі“ — за його власними словами — „величезне добро“. Не кожна освіта, а народна освіта, така, щоб із неї була „мудрість своя“, така, щоб народ пізнав сам себе, свою історію, свої змагання, щоб усі наші люди ставали свідомими громадянами, щоб ставали повновартними членами своєї національної спільноти.

„Обніміте, брати мої, найменшого брата...“ — кличе великий Виховник народу. Бо „братолюбіє“ — за його власними словами — „добро найкраще на світі“. Тим то треба, щоб усі українці стали між собою добрими братами, щоб один одному помагав у кожній потребі, щоб свідоміші на путь праву наводили менше свідомих, щоб брат брата не цурався, а щоб усі ми — „в одну громаду скуті“ — творили без упину своє краще життя.

„Борітєся — поборєте“ наказує великий Борець народу. Бо ніщо не приходить народові даремне. Бо тільки те й матиме народ, що власним зусиллям своїм здобуде, що власною жертвою своєю окупить. Тим то треба боротися з усіма супротивностями в житті, бо — за словами Шевченка — „на те й лихо, щоб з тим лихом битись“...

І ось, коли подумати над цим глибше, то можна помітити, що ці три Шевченкові заповіти нерозривно пов'язані між собою, один від одного залежні, скріплюють себе взаємно. Адже свідомість народу приводить із собою почуття єдності в народі, а свідомість і єдність — найбільша сила народу.

Та й усі інші Шевченкові заповіти зводяться до одного головного, а саме до заповіту: змагання — творчих діл. Бо й той, хто переборює лінощі власного духа, хто викорінює в собі різні хиби, хто розвиває в собі добрі прикмети, характер, хто з цією метою працює серед своїх рідних людей, хто вщиплює серед них національну свідомість, хто єднає їх для доброго спільного діла, хто брата в біді та потребі рятує, хто з останнього свого жертвує для нього, хто добрим прикладом для інших служить, хто понад власне добро ставить добро своєї національної спільноти, той — у властивому розумінні — борець за добро своєї рідної землі, за щастя свого народу.

І коли так розуміти пошану Шевченка, то треба запитати самих себе:

А як же ж ми здійснюємо ці великі Шевченкові заповіти?

І коли не всі ми ще можемо з чистим сумлінням сказати про себе, що по своїй спроможності виконуємо всі ці наші націо-

нальні обов'язки, — то й не можемо ще сказати, що належно вшановуємо пам'ять нашого духового Батька. Тим то й сьогодні всі ми, старші і молодь, поклянімся на пам'ять нашого Пророка, що й самі виконуватимемо всі його заповіді і дбатимемо, щоб їх гідно виконували наші діти, брати і сестри, сусіди і знайомі, вся наша громада й увесь наш народ.

Отоді щойно зможемо сказати про себе, що справді шануємо пам'ять найбільшого Сина України. Тоді невмирущий Дух Шевченка гордо вітатиме між нами. Тоді й достойні будемо виконати Його найбільший „Заповіт“!

І. Б.

ШЕВЧЕНКО Й ОСВІТА

Рік-річно клонимо голову перед нашим найбільшим поетом Тарасом Шевченком за те, що свої високі думки й гарячі, щирі почування полишив для нас у своїх віршах. А ми вчимося з них любити рідний наріз, працювати для нього, не шкодувати жертв, бо віримо, що це не піде марно. Ту святую віру вливають у наші, часом примучені, може й зневірені, серця Тарасові слова, коли тільки їх прочитаємо чи їх почуємо. І ми знову оживаємо і з усміхом на устах лупаємо далі ту скалу незнання і недолі, що давить наші груди.

Та ми всі вже знаємо, що Шевченко — великий поет і громадянин, але мало, а то й нічого не знаємо про те; що він великий і самоосвітник і освітник.

Подумайте тільки. Восьмилітній круглий сиротина, без матері, без батька „по світі блукав і людей шукав“, щоб чогось доброго навчитися. І він ходить від одного дядка до другого, носить воду відрами, стає попихачем, зносить побої і знущання. І нарешті вертається до рідного села, щоб стати громадським пастухом, ходити за стадом і читати свою улюблену „книжку з кунштами“. Чуєте — все таки читати, а не — дармувати. І рисує в панських покоях, де служить льокаєм-козачком, і в гостинницях, куди доводилося з паном виїжджати, і вкінці в Петербурзі на горищі... при лойовій свічці все читає й читає.

Тепер б'ють того, що не вчиться, а Тараса били за те, що вчився... І добре били бідного кріпака, доки не дихнула на нього воля, доки не викупили його з кріпацької неволі.

Та що ж, запізно було для 25-літнього парубка ходити до школи. І Шевченко почав працювати над своєю освітою, багато читав, учився, а все це складалося в нього в таке розумне, впорядковане знання, що він міг уже з користю ходити на виклади в Академії Мистецтв і стати найкращим учнем свого вчителя, славного маляра Брюлова.

Як високо мусів був піднятися духовий і моральний розвиток поета, коли він міг бувати в товаристві дуже освічених людей, цікаво з ними балакати, коли здобув собі великий вплив на молодих українців, що жили в Петербурзі. Це чудо вдіяла книжка. Шевченко полюбив книжку як найщирішого свого приятеля й учителя. Сказав колись Шевченків приятель Куліш, що він — „зразок незвичайної людини, яка власними силами, самотужки дійшла вершків освіти й інтелігентности“. А ми скажемо, що Шевченко — це найкращий зразок самоосвітника. Він із книжкою ніколи не розставався: „Не було книжки живої й животворящої, щоб йому попала в руки й лежала непрочитана“, засвідчує Куліш. І хто тільки з поетом говорив, той не міг надивуватись, який він начитаний, як багато знає, як він цікаво, як розумно говорить.

Була в нього й своя бібліотека, і ще як був студентом, і пізніше в неволі, і пізніше в Петербурзі. „Людина, що не читає, то не людина“; „страх тяжко без читання“; „сидиш, сидиш з заложеними руками і захочеться щось читати, а нема що, і тоді так стане болюче, що не знаєш, куди дінутись“; „випросиш що, прочитаєш, а то хоч сядь та й плач“; „нема що читати, якби не Біблія, можна б здуріти“ — оце його власні слова про книжки й їх вагу. Він сам на собі пізнав, яка то велика міць — освіта, а з нею й моральна сила.

І чи дивно вам стане, що Шевченко, який так дуже любив свій нарід, мусів дуже боліти над його занепадом, культурним і моральним, над його темнотою. Цей біль викресав у поетовому серці святу постанову — взятися до праці над піднесенням освіти народу. Спершу далеко від рідної землі, в Петербурзі, гуртує земляків, з їх допомогою організує вистави українських драматичних творів, спроваджує з України справжній народний одяг, сам укладає драми — і все на те, щоб показати чар української мови й пісні, красу української мови й пісні, красу українського побуту, світлі хвилини минулого і тим способом розбудити любов і пошану до свого рідного, розпалити пригашену національну свідомість. Він же ж і до рідних пише тоді й наказує писати до нього так, як він пише, не по-московському, а по-нашому.

Він гордо заявляє, що свідомо пише свої поезії українською мовою і пише про Україну, бо в москалів не шукає ні „грошей“, ні „слави“ — цього, правда, „теплого кожуха, та не на нього шитого“. А як до того пригадаємо собі, як він навчає, що „ті, яким чужа любов до рідної країни, — серцем бідні каліки, нікчемні у своїх ділах“, що „чим нещасливіша, тим миліша нам рідна країна“, — то зрозуміємо і щирість та вагу його заклику: „Полюбіте щирим серцем велику руїну“.

Як же ж ті земляки — інтелігенція мали проявити цю любов до „великої руїни“? І на те Шевченко дає відповідь: „Обніміте, брати мої, найменшого брата“; „учітеся, брати мої, думайте, читайте, і чужому наuczайтесь, й свого не цурайтесь, бо хто Матір забуває, того Бог карає“.

Отож Шевченко закликає інтелігенцію до самоосвіти, яка її перевиховує, наллє в її жили „живої крові, чистої, святої“. Особливо ж вірив він у виховну силу рідної історії. Так перевихована інтелігенція мала взятися за важніше діло, а саме: — за культурно-освітню працю серед свого народу. А над справою освіти Шевченко дуже багато все думав. „Брак освіти“, це — на його думку, „початок великого лиха“; „де люди цураються освіти — там темнота, всякі недостачі, злидні, а вже про звичаї — краще мовчати“; „наука — світ, а невчення — тьма“...

Але ж та освіта мусить бути, на думку поета, загальна, мусить захопити кожного, кожную громаду, увесь народ, бо „освіта в народі — величезне добро, але там, де на сто людей — один письменний, вона величезне лихо“. І тут Шевченко згадує різних писарів, що неписьменних братів і визискують і обдурюють, та страшенно йому допікають; не дурно ж нарід придумав приповідку: „Не буде добра й правди на землі, поки письменним очі не повилазять“.

А далі, освіта мусить бути національна. Офіційна, чужа російська школа національної свідомості не дасть, ані не виховує, вона не розвине духових здібностей. „У школі нас усього, всього, що тільки є, навчають, крім своєї любої рідної мови“. Бо і справді, така російська школа тільки ламала характери й винародовлювала. Поет із болем серця дивився на те, як із тої школи виходили ті „мерзенні каламарі“, „блюдолизи“, ті „просвіщенні“ земляки-перевертні, „п'явки“ народні, що їх батько „може, останню корову жидам продав, поки вивчив московської мови“, а вони — помагали лиш „москалеві на Україні господарювати та з Матері платану сорочку знімати“. Він же писав: „Та й справді, коли добре поміркувати, коли задля якогось срібняка ми почнемо глумитися над святими звичаями старовини, то що з нас вийде?...

І Шевченко нагадує: „Якби ви вчилися так, як треба, то й мудрість була би своя“. І для того Шевченко кладе такий великий натиск на потребу пізнати рідне минуле, історію України, щоб на ній виплекувати національні традиції: „Подивіться лишень добре, прочитайте знову ту славу, та читайте од слова до слова, все розберіть“...

Як до того всього дійти?

І на те в Шевченка є свої міркування. Передусім викоринити неписьменність. Нехай молоді і старі

вчать в письменних, навіть у дітей, як училися Шевченкові старі ветерани й інваліди. Селянин, що навчиться читати й писати, полюбить і книжку, а вона вже своє зробить далі.

Щиро зайнятися релігійним, моральним і національним вихованням дітей, а до того, в першій мірі, покликані свідомі жінки-українки.

Організувати силами самого громадянства школи й вечірні курси, а на них читання і виклади.

Подбати про добрі підручники, кинути між народ популярні книжечки.

Тим то поет так щиро привітав популярну книжечку — „Граматку“ Куліша (1857):

„Дай Боже, щоб вона прийнялася серед нашого бідного народу“. „Це перший вільний промінь світла, що може проникнути в... невольничу голову“. „Граматка Твоя так мені на серце пала, що я не знаю, як Тобі і розказать. Розкажу, — колись, як, дасть Бог, побачимось, а тепер дякую і ще раз дякую, і більш нічого“.

Тим то і він сам зладив „Буквар“ (1861), видрукував його в 10.000 примірників і порозсилав своїм приятелям, щоб поширити його в Україні. Заборона ж уживати його в школах — добивала Шевченка в останніх днях його життя.

Тим то він так щиро захопився недільними школами в Україні для доросту і дорослих і жертвував на їх удержання й поширення прибутки з „Букваря“ і „Кобзаря“.

Тим то він так тісно зішшовся з гуртком київської молоді в Києві, що поставила собі завдання — визволити нарід дорогою просвіти.

Тим то Шевченко бажав віддати рештки своїх життєвих сил для видавання популярних книжечок, бо вірив, що освіта — це певна дорога до національного визволення, і молив Бога, щоб „йому поміг оце мале діло зробити“, бо за ним, певно, прийдуть уже діла великі.

Це не випадок, що Шевченко так розумно писав про освітню працю для народу й присвятив їй останні роки свого життя.

Це не випадок, що й інші великі українці відчули потребу такої праці. Вони ж дійшли до тої великої правди, що тільки моральне піднесення й вироблення твердих національних характерів може запевнити культурний розвиток народу.

Цю працю виконуємо ми — в Українських Освітніх Товариствах. Тим то й Шевченко нам такий близький, такий дорогий.

В. П.

ГЕНІЙ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Скрізь ми читаємо, і всі ми знаємо, що Тарас Шевченко був геній, себто така сильно талановита людина, що своїм талантом перевищує всіх — і собі сучасних, і теперішніх людей, що його думки, які він склав у своїх творах, геть-геть виходять поза рамки тих думок, що їх мають не тільки звичайні люди, але й із найвизначніших найвизначніші. До того долучується ще й той спосіб, яким ці думки висловлені, він такий, що відразу нас дивує своєю незвичайністю.

Вчені люди здавна займаються справою, в чому проявляється геній мистця. Ці думки хочемо прикласти й до Шевченка, щоб ми собі усвідомили, в чому саме геніяльність нашого Кобзаря.

*

Головну різницю між генієм і звичайним талантом у мистецтві визначні вчені бачать у праці мистця над собою самим, над своїми творами. Праця ж ця складається з двох частин: із задуму самого твору та з того, як той задум мистець у творі проведе. Творити можна — свідомо, внаслідок довгого передумування, підготування, або й п і д с в і д о м о — прийде думка, запалить душу, і зараз вона виливається чи на папір, чи на полотно, чи на камінь. У першому випадку найважливіша річ — продумування, розум, у другому — інтуїція, відчування. В першому випадку ми маємо діло із звичайним т а л а н т о м (бо ж хто не має ніякого таланту, той хоч як довго думав би, нічого не придумає, і його твір буде без таланту, — нічого не вартий), у другому — з генієм. Талант х о ч е творити, тим то збирає матеріяли, поки стане до діла; геній творить, б о м у с и т ь творити, і навіть проти власної волі.

Шевченкові твори всі повстали з глибокого зворушення, внаслідок якого він м у с і в творити. Наприклад, він почув про смерть свого приятеля, що поліг у боротьбі з племенами Кавказу, і його це так зворушило, що він якстій написав геніяльну поему „Кавказ”. Цю поему пронизував великий біль, що його приятелеві, „не за Україну, а за її ката довелось пролити кров добру, не чорну...” Так творить геній Шевченка... Є якась подія, що його зворушує, і зараз безпосередньо повстає поема. А ось такий, хоч і великий, талант, як Панас Мирний, збирає матеріял до великого твору „Пропаша сила”, розбирає все (аналізує), що має під рукою, і так творить. Шевченко з'ясовує з г о р и свою д у м к у в образі грецького бога Прометея, що його карають за добро, принесене людству (огонь). До того образу достроює матеріял із боротьби Кавказу та глумиться з облуди царської Росії, яка позбавляє волі цілі народи — що за ними є „правда святая”

Опрацьовуючи мистецьку думку, талант звертає увагу на форму й техніку, тим то він творить довго, шліфує форму. А Шевченко, як геній — кладе натиск на **з а д у м** (концепцію) і на **з м і с т**, а творить свій твір з одного виливу натхнення чи захоплення. Це видно, напр., з „Наймички“. Ця поема захоплює не тільки думкою саможертви матері, але й розвитком напруження, зв'язаного з поступневим відслонюванням закритої для нас до останнього віддиху таємниці наймички.

Друга прикмета геніяльності Шевченка — це його жертва **о с о б и с т о г о** добра для **в и с о к о ї** цілі. Для цієї цілі жертвував Шевченко своїм власним щастям, молодістю, родинним щастям, цілим своїм життям і не відступив від цієї думки, не пішов на ніяку злагоду, навіть вернувшись з неволі. До того часу мав сміливість кинути в очі царату „Кавказ“ і „Сон“, де висміяв не тільки Петра I, того „людоїда-змія“, але й самого царя Миколу з жінкою, — а після визволення написав свої вогненні „Неофіти“ з тією самою думкою.

Третя прикмета, знаменна для Шевченкового генія, це те, що він завжди відразу схоплює **я д р о**, або **с у т ь** справи, поминаючи несутні подробиці. Це видно хоч би з „Послання“.

Четверта прикмета, примітна в усіх геніїв, — що Шевченко сполучує в собі найбільшу **об'єктивність** (предметовість) із найбільшою **суб'єктивністю** (підметовістю) в згідливій, гармонійній цілості. Візьмим хоч би „Неофіти“. Змальовуючи переслідування християн римським цісарем Нероном (предметовість), Шевченко думає про переслідування нового покоління України царем (підметовість); це покоління, готове на смерть для України, потягне за собою старше.

П'ята прикмета, примітна в кожного європейського генія, — що Шевченко у своїх творах дає, з одного боку, революційний, з другого — консервативний (себто прихильний до старого, до того, що існує) зміст. Що воно так, показує його велике пошанування всього старого, святости могил. Бо, як геній, він знає, що де є могила, там прийде воскресення. Він ставить **м і с т** між минулим і майбутністю цілою низкою історичних поем. При тому він, як рідко хто, вміє відчувати, як воно дійсно **м у с і л о б у т и**, деякі постаті освітлює по-своєму правдивіше, ніж сучасна історія.

Шоста прикмета, примітна в усіх геніїв людства — **є л ю б о в . д о п р а в д и**, яка виступає в усіх творах. Шевченко, як усі генії, шукає її, знаючи споконвічний закон, що тільки те, що було в минулому сутнє, повернеться знову слушного часу: Уся його діяльність — боротьба з неправдою, боротьба — за правду, враз із вірою, що та правда переможе.

Сьома прикмета Шевченка, як у кожного генія, є **й о г о о п т и м і з м** — нахил бачити у всьому добре і гарне, сподівання на краще в майбутньому, ця віра в поступ, віра у кращий світ, віра в перемогу моралі, в час, коли „врага не

буде, супостата, а буде син, і буде мати, і будуть люди на землі“, віра в любов, і правду, і добро; „добро найкраще на світі — то братолюбіє...“

З цією вірою в кращий світ в'яжеться восьма прикмета генія, це — л ю б о в до л ю д е й і р і д н о ї з е м л і та до всього, що служить на користь загалові і може бути джерелом захоплення. Він же просить для себе в Бога:

А дай жити, серцем жити
І Тебе хвалити,
І Твій світ нерукотворний
І л ю д е й л ю б и т и !

Дев'ятою примітною прикметою Шевченкової геніяльності є обожання матері, як це бачимо і в інших геніїв світу. Шевченко створив ряд поем, де змалював саможертву матері. Згідно з найвищим ідеалом усіх геніїв і всіх вір Шевченко каже:

У нашім раї на землі
Нічого кращого немає,
Як тая мати молодая
З своїм дитяточком малим...

Той образ виступає у найкращім творі християнського малярства, у „Сикстинській Мадонні“ італійського генія Рафаеля, що жив у XVI. ст. Такий образ знає єгипетська віра, що малює богиню Ізиду з малою дитиною на руках. Те саме бачимо в індійській вірі, вавилонській, скрізь — богині з дітьми на руках.

За основу обнови людства й нації Шевченко вважає збереження почувань сина до матері і навпаки, тобто: удержання родини.

Десята прикмета геніяльності Шевченка — це його пророче передбачення будучини, яким він перевищує всіх поетів східної Європи.

Це ж він заповів вибух революції в Росії, це ж він провістив у „Посланії“ й ту соціальну революцію з її великою жорстокістю:

Розкуються незабаром заковані люди;
Настане суд, заговорять і Дніпро, і гори —
І потече сторіками кров у синє море
Дітей ваших; — і не буде кому помагати,
Одцурається брат брата і дитини мати;
І дим хмарою заступить сонце перед вами,
І навіки прокленетесь своїми синами!

Так само він заповів майбутнє України.

Одинадцятою прикметою поезій Шевченка, як справжнього генія, є невмирущість його творів та їх вічна сві-

ж і с т ь, бо вони мають вічну вартість. Смерть є міркою таланту й генія: після смерти слава таланту погасає, а слава генія — зростає. Смерть Шевченка принесла зріст його слави, бо він, як геній, творить з вічних вартостей нації нові цінності, яких за життя генія ще не розуміє сучасне йому громадянство, а розуміє покоління пізніше, дозріле настільки, щоб розуміти геніїв світогляд. Так воно було і з Шевченком, що переріс тогочасне українське громадянство на сто років. Довгого часу треба було, щоб виросло покоління, дозріле до того, щоб жити думками Шевченкового генія.

Дванадцятю прикметою творів Шевченкових є така їх своєрідність, оригінальність, що їх наслідувати не можна, — і це є головна прикмета генія. Окрім цього, дуже тяжко Шевченкову поезію перекладати на чужі мови, бо вона виросла з кореня нації і прибрала суто національну форму, яка затрачує свою співучість і різноманітність у чужій мові.

Окрім цих головних прикмет, виступає у Шевченка, як і у всіх геніїв мистецтва, велика п и л ь н і с т ь, незвичайна с к р о м н і с т ь, почуття своєї г і д н о с т и і любов до с а м о т н о с т и, якої потребує геній, щоб зосередити свого духа.

На основі цих прикмет вдачі, творчости й поезій Тараса Шевченка ми приходимо до безперечного висновку, що Шевченко — геній думки і слова української нації, найбільший геній від розвитку княжої України, що її генієм був автор „Слова о полку Ігореві“. Велике слово Т. Шевченка грає всіма барвами сонця, від нього оживає душа нації, росте і розвивається...

Тому його „Кобзар“ є книга мудрости для України, для всіх її поколінь — як для минулих, так і для теперішнього і для грядучих.

Шевченко Богом даний Велетень — Геній Українського Народу.

Вірші на пошану Тараса Шевченка.

Леся Українка,

НА РОКОВИНИ, ШЕВЧЕНКА

Колись нашу рідну хату
Темрява вкривала,
А чужа сусідська хата
Світлами сіяла.

Та минав Ти, наш Кобзарю,
Чужії пороги,
Орав свою вбогу ниву,
Рідні перелogi.

Гомоніла Твоя кобза
Гучною струною,
В кожному серці одбивалась
Чистою луною.

Спочиваєш Ти, наш Батьку,
Тихо в домовині,
Та збудила Твоя пісня
Думки в Україні.

Хай же промінь Твоїх думок
Поміж нами сяє, —
„Огню іскра великого“
Навік не згасає!

Щоб між нами не згасало
Проміння величне,
Ти „поставив на сторожі“
Слово Твоє вічне.

Ми, як Ти, минати будем
Чужії пороги,
Орать будем свої ниви,
Рідні перелogi.

В. Переяславець

ПРОРОК УКРАЇНИ

У селі Моринцях,
У сільській хатині,
Народився він на славу
Усій Україні.

Розбивав кайдани,
Розривав окови
І змагався з ворогами
Всемогучим словом.

З-під низької стріхи
Соколом піднявся,
Як промовив, його голос
Громом розлягався.

Не встоялась кривда,
Насила кривава,
По всім світі розійшлася
Тарасова слава.

Царі задрижали,
Гнівом запалали,
Бо збудив він тую волю,
Що приспана спала.

І світові всьому
Голосить широко,
Що діждалась Україна
Свого Пророка.

Бо збудив ту думу,
Що в степу розлогім
В широку Україну
Шукала дороги.

Другого такого
Між нами немає,
Що від краю та до краю
Світ про нього знає!

Чув, як його кличе
Земля-рідна мати,
Щоб за неї до двобою
З ворогами стати.

Другого такого.
Нема і не буде,
Щоб так його величали
Во вік віків люди.

У. Кравченко

У ШЕВЧЕНКОВІ РОКОВИНИ

Хто Шевченко? Це ми знаєм,
Хоч такі малі ми діти —
Ми слова Його у серці
Зберігаємо, як квіти!

Про Шевченка нас учили
В рідній хаті, в рідній школі...
Кобзаря ми не забудем
Вже ніколи... вже ніколи!

Від колиски до могили
Йшла за Ним лихая доля —
Та все ж Його не зломилася,
Як билину серед поля...

Не зломив в Нім сили духа
Ворог хижою рукою —
Він боровся все за Правду —
Хоч карали і тюрмою...

Бачив Він недолю люду
І терпів для свого роду...
Світло правди і науки
Добував Він для народу.

Ми підем Його слідами,
Ми минем чужі пороги —
Нас охота, труд і праця
Доведуть до перемоги.

К. Малицька

НАЙМЕНШІ — КОБЗАРЕВІ...

І ми також, — найменші діти,
Прийшли поклін Тарасові зложити:
І ми також про Нього знаєм,
Хоч ще у книжці не читаєм;
І хоч про нього нас не вчили,
Ми всі вже Його полюбили.

Говорять — Він писав багато
Про нарід свій, про рідну хату,
Говорять — Він любив гаряче
Усіх нещасних і терплячих.

Говорять — слово „мама“ в Нього
Найкраще з словника цілого,
Святим назвав його Шевченко
І наказав любити неньку.

І ми підем Його слідами,
І будемо дуже добрі для мамі,
І любити будем і ту близеньку,
І ту другу — велику Неньку.

Ту Неньку всіх нас — Україну,
І їй служити до загину;
Служити будем, працювати,
Щоб щастя-долі їй придбати.

Роляник

ТВІЙ ДУХ МІЖ НАМИ

Найкращий Сину України,
Тарасе, Батьку дорогий!
Про Тебе слава світом лине,
Про Тебе знає світ цілий.

Сьогодні в кожній нашій хаті
Твій образ в квітах на стіні,
При ньому стануть батько-мати,
А з ними діточки дрібні.

І „Заповітом“ привітають,
І кожне Батька спом'яне,
Дітворі личенька засяють,
У серці гордість спалахне.

Бо це ж великі роковини,
Велике свято Тараса —
У ньому гордість України,
Вся наша слава і краса.

І прочитає дітям тато,
Як жив сиріткою Тарас,
Як з лихом Він боровсь завзято,
Терпів недолю раз-у-раз.

Ми знаємо — Він Україну
З неволі духа увільнив.
За те, що з неї пута скинув,
Він власним щастям заплатив.

Тепер ми сильні і бадьорі,
Бо не опущені — самі!
Хоч Ти пішов від нас між зорі,
Твій дух між нами по всі дні.

І усміхається з картини
До діточок своїх Тарас:
„Учіться, діти України,
До праці кличу, кличу вас!“

Вміщені досі вірші — призначені для дітвори: чотири вірші для шкільних дітей у віці від 7. до 14. року життя й один для наших найменших. За спонукою батьків і вчителів — вся наша дітвори скрізь повинна вивчити ці вірші напам'ять, бо вони широко промовляють до ніжних дитячих душ. Вірші ці годяться передусім на дитяче Шевченкове свято, яке в безрезні повинна влаштувати кожна наша школа. Та один із цих віршів годиться теж вкласти у програму загального Шевченківського свята, бо виступ дитини на такому святі буває завжди дуже зворушливий.

О. Олесь

В РОКОВИНИ ШЕВЧЕНКА

Одно питання мимоволі
Ввесь час в думках моїх встає:
Чом не вгледів Він сонця волі,
Чому тепер Він не жиє?

Якими дужими громами
Пророчий голос би гримів,
Якими буйними річками
Котивсь, шумів би Його спів?!

Які б вінки Він сплів героям,
І як уславив би їх чин?!
Він грав би в сурму перед боем,
Боровся б сам серед руїн.

А як оплакав би могили,
Яких би квітів насадив!...
Калина б віття похилила
І в віттях вітер гомонів.

Якими лютими бичами —
Карав би нас, що кволі ми,
Що розійшлись ми манівцями
На крок єдиний до мети.

Як в душу б Він заглянув кожну,
Як кожний біль би наш відчув...
Він влив би міць непереможну,
Серця б Він вірою натхнув!

С. Чарнецький

ПАМ'ЯТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Заповідали зорі світ,
Ударив час годину,
Що в ній прийшов Ти поміж нас,
Кріпацький дужий Сину!

А за Тобою вслід ішла
Та чудотворна сила,
Що бідний скований народ
До сонця заманила.

Підняв Ти хрест свій на плечі
І гнувся під вагою
Та думав: „Гей, народе мій,
Чя підеш ти за мною?”

Твердий мій шлях, важкий мій лет,
Підкошує знемога,
Та я іду туди вперед,
Де кінчиться дорога...

А ген-ген на кінці її
Кінчається й недоля
Та, мов те сонце, мерехтять
І правда, й щастя, й воля!...

Гр. Чупринка

ВЕЛИКІ РОКОВИНИ

В гордій, буйній, дівній силі
Лився з кобзи гомін-шум:
В злotosяйному горнилі
Грали іскри світлих дум.

Ясне полум'я величне
Освітило далечінь,
Сяйво чисте, сяйво вічне
Розігнало хмару-тінь.

Зникла, щезла хмара-туга,
Що вкривала небосхил,
Як образа, як наруга,
Як могила наших сил.

Мов архангел, лицар Божий,
Розпалив Поет пожар
І поставив на сторожі
Віще слово-дивний дар.

Сяє жертовник великий;
Ллються гимни із грудей.
Геній-Велетень во-віки
Буде жить в серцях людей.

Гимни щастя і одваги
Розігнали рабський жах;
Грає блиск самоповаги
В журних страдницьких очах.

То Творець-Співець натхненний,
Розігнавши чорний дим,
Дав нам дивний блиск огненний,
Як весняний творчий грім.

Стала правдою уява,
Б'ються гордістю серця.
Сяє сонцем вічна слава
Воскресителя-Борця.

М. Лебединський

ТАРАСОВІ

О, як же ж глухо і як темно всюди
Був на тій окраденій руїні —
Здавалося, що вимерли вже люди,
Що й сонце вже умерло в Україні...

Здавалося, що вітер з Запоріжжя
В пустині тій страшній заснув навіки —
Здавалось, що москаль усе поріже
І лишаться на сміх — сліпі каліки.

Обдерта з слави шат, в пільмі німіла
У муках Мати, на хресті розп'ята,
Хрестом лилась остання кров із тіла
Під по́свист батогів і регіт ката.

І все кругом закам'яніло, вснуло
І провалилось в чорнозем без сили —
Лиш під ворожим клятим караулом
Зітхали у степах могили.

І вже орда московська ликувала,
Що там навіки скам'янів бунт степу,
Що чорнозем в залізо закувала —
І в попелі погас вже дух Мазепи.

Та ось — Бунтар прийшов у ніч тривожну,
Як крик століть із крові й чорнозему,
І в громах пісню бунту переможну,
Жбурнув, як люту, месну анатему.

І задудніли знов лани і гори,
І задзвонили панцері блискучі,
І знов ворожу аж у синє море
Поніс Дніпро веселий та гримучий!...

О. Бабія

НАЙБІЛЬША ТАЙНА

Найбільша тайна тайн усіх
і загадка все незбагнута:
як з-поміж тих рабів, німих
Пророк зростав під свистом кнута!

Скрізь темрява, усюди тінь,
усюди схилена покора,
скрізь тільки відгомін квилінь,
і всюди паном — лютій ворог.

Аж тут нараз — як в тишу грім,
аж тут нараз — мов буря; вітер,
посланіє усім-усім:
— Вставайте, кайдані порвіте!

Такий був простий той Пророк,
такий був людський, нелукавий,
як той кобзар, що для діток
співає пісеньки цікаві —
то й вибрала Його в той день
ласкава, справедлива доля,
щоб мудрістю своїх пісень
дорогу вказував нам — Воля!
А щоб огонь святий не згас,
щоб жеврів він усе наново,
поставив нам Пророк Тарас
могутнє на сторожі Слово.

Ніхто ніколи не збагнув
ще тайни, як в мужицькій хаті,
в народі тім, що був заснув,
Апостол міг нам виростати —
бо ж „Заповіт“, бо ж „Сон“, „Кавказ“,
як і життя все — таємниця,
і для усіх у кожний час
життя і мудрости криниця!
Бо ж хоч який упав удар
на схилену народну спину,
то заблукав таки „Кобзар“
і у палату, і в хатину,

і все хтось, схилений над ним,
учивсь боротись, добувати,
і в горі лютім, у тяжкім,
братів найменших обіймати...

Не розгадати нам ніяк
всіх тайн буття, і росту, й плоду,
не зрозуміти, як кріпак —
та став Пророком для народу!

Б. Лепкий

„КОБЗАР“

Маєва була ніч. Кругом горód, мов божий рай,
Заснули цвіти тихим сном, шепоче водограй.

А місяць статуї сріблить, богині і боги,
З далека Петербург шумить, б'є Нєва в береги.

На лавці в тіні молодець потонув у думках
Паперу зшиток, олівець і книжечка в руках.

Думає: „В нас також весна, гудуть хрущів рої,
Дівчат розбуджують зі сну співучі солов'ї.

Черемха пахне під вікном, сад казку гомонить,
Вколисаний маєвим сном старий Дніпро шумить.

І світ цілий: любов і чар, небесна краса,
Тут, чуєш, володіє цар, а там — сам Бог віта!“

— — — — —
Задумався. Летять до зір розбуркані гадки,
А з неба сходять на папір пісень смутні рядки.

І з тих рядків непомітно складавсь безцінний дар,
Що Він приніс бездольному народові: „Кобзар“!

Б. І. Антонич

ШЕВЧЕНКО

Не пишний монумент із мармуру Ти залишив по собі,
коли туди відходив, звідкіля немає вороття.
За бронзу й мідь тривкіше слово і, як завжди, сонце сходить,
і не цвітуть свічок лілеї молитвами забуття.

Не тихне сторож вишні — соловейко, в місяця пожарах
дівчата не вмовкають, і зозулиним, весіннім чарам
все піддане. Земля і на землі закон зростання й крові.
Змінливість вічна і тривка незмінність прав і справ.

Не тихне клик чайний над лиманами, що в них заснули
вітри завмерлих бур, немов стяги потоплених човнів,
де сплять сповиті у китайку, у червону, дні минулі,
і море морщить хвилі, наче людські чола наглий гнів.

Це Ти сфо літ показував мету і шлях стовпом огнистим,
ми вирости у спадщині Твоїй, як в сяйві сонця листя,
у куряві воєн, у мряці буднів час Тебе не зрушив.

Твоє наймення, мов молитву, кладемо на стяг,
бо знаємо, що, мов тавро, понесемо в життя
печать Твоїх палючих слів, що пропекла до дна нам душі.

Б. Лепкий

БЛАГОСЛОВЕННА ХАЙ БУДЕ ГОДИНА...

(В століття народження Т. Шевченка, 1914 р.)

Благословенна хай буде година,
і тая хата, і село,
що Україні принесло
Найбільшого з великих Сина.
Благословенна!

Хто, як Він,
відчув старих часів прокльони,
руїни смуток, гробу стони,
і кожний зойк, і кожний скін —
прийняв у серце?...

Хто тужив
такю лютою тугою —
за волею і за красою —
за тим найбільшим дивом див —
любов'ю брата, чоловіка?

Кому народ, нуждар-каліка,
насилбно гноблений катями,
був так коханий до безтями,
з усього найдорожчий в світі?

Хто ж це найкращії пісні,
теплім сердечним так ogrіті,
як тії квіти на весні
промінням сонця, присвятив
біді і нужді?...

Покриткам,
насилуваним москалями,
і дідичами й паничами,
й покиненим, як лист вітрам,
на глум недолі...

Тій бідоті,
що в спеку жне в кривавім поті
пшеницю на чужий колач,
а їй за те — лиш сум і плач,
лиш вічна кривда...

Хто, як Він,
мав в крилах духа той розгін
летіти в вічність понад зорі,

де в безбережному просторі
царює правда світова,
щоб кинуть їй до віч —
свою огненну, смілу річ
про людські стоптані права?
Хто другий так, як Він, горів
огнем бажання, щоб колись
широкі струї розлились
Добра; щоби ненависть, гнів
навіки щезли; щоб кругом
зацвіло радістю-добром,
як райським квітом?

Хто і хто
свої ясні, високі думи
такими виспівав словами —
сердечно простими?

Мов шуми
вітрів осінніх над степами,
мов грюкіт грому або гук
порогів Дніпрових...

Сто рук
підносить віко-домовини,
а в домовині — правда гине,
а в домовині — воля мре...
І де є той, і де є, де,
щоб рідну мову призабуту,
обпльовану, в ланці закуту,
невільницю лихих панів, —
до того сяєва довів,
що Він тебе, моя тї мово!?
Він кожний звук і кожне слово
перетопив в горнилі духа
так, що в тій мові завірюха
народів, напямів, віків,
і квітів запах, птахів спів,
і зір дрижання, плач роси,
і відблиск Божої краси, —
усе — усе!...

Мабуть — нема,
і не було, мабуть, нікого,
щоб для народного добра
в житті своїм зробив так много,
як Він — для нас.

Він наші сльози і ридання,
розпuku нашу й сподівання —

зілляв в один великий стон,
в одну молитву праці й труду,
в один незломний голос люду:
„Ми хочем жити! І так жити,
щоб можна нам було людей любити,
не проклинать — благословити.
Життя і Волю!“

Благословенна хай буде година,
і тая хата, і село,
що Україні принесло
Найбільшого з великих Сина!

С. Гординський

ШЕВЧЕНКО

Так з народних глибин
з надр чорнозему чорних,
встав Він — Слово і Чин,
Слово правди незборне.

Ще коли в бур'яні
пас ягнята на межах,
сонце стало в огні,
запалило безмежжя,
але скоро зайшло:
небо темінню вкрило,
і веселе село
мрій дитячих зчорніло...

І додому Тарас
повертався, де лихо
і недоля ввесь час.
заглядала під стріху:
ще світанням туман
брив оспалий крізь луки,
як зганяли на лан
з хат козацьких онуків...
І хилились вони,
повні сліз, без надії,
і орали лани
не свої, а — чужії...
Лиш увечір, було,
дідуган-гайдамака,
роз'яснивши чоло,
усміхався, не плакав:
гнівно кидав слова —
очі грали вогнямч,

він немов оживав
над старими роками!

Говорив він про Січ,
про походи колишні,
...а за вікнами ніч,
ясні зорі і вишні,
і степи в далині,
де в високих могилах
в непробудному сні
давня воля спочила...

Тихо вбоге хлоп'я
у кутку десь, на лаві,
прислухалося, як
дні лунали у славі,
і ніхто із старих
не вгадав, що в хлоп'яті
Дух той зріє, що їх
підє знов визволяти,
той, що крикне колись
гнівним криком по світу —
не потоками сліз,
а вогнем Заповіту, —
що їм душі пірве
гурагановий вітер —
слово віще, живе:
...„та вставайте ...порвіте!“

Так з народних глибин,
з надр чорнозему чорних,
встав Він — Слово і Чин,
Слово правди незборне!

Є. Маланюк

ШЕВЧЕНКО

Не поет — бо це ж до болю мало,
Не трибун — бо це лиш рупор мас,
І вже менш за все — „Кобзар Тарас“
Він, ким зайнялось і запалало.

Скорше — бунт буйних майбутніх рас,
Полум'я, на котрім тьма розтала,
Вибух крові, що зарокотала
Карою за довгу ніч образ.

Лютий зір прозрілого раба,
Гонта, що синів свяченим ріже, —
У досвітніх загравах — степа
З дужим хрустом випростили крижі.

А ось поруч — усміх, ласка, мати
і садок вишневий коло хати.

С. Орлюк

ШЕВЧЕНКО

В степах, де воля спить, де вітер по розлогах
В нестримній буйності женé у далечинь,
Там, де Дніпро реве на кам'яних порогах,
Орла московського прослалась грізна тінь.

Шаблі поржавіли, і тільки слава давня
В переказах жила, і вбогі кобзарі,
По селах ходячи; про дні співали славні,
Про самопалів гук, про бунчуки старі...
Все в безвість відплило. І порослі могили
Травою сонною... Невольна туга, сум
По Україні йшли, і голови хилились
Від чорної журби і лиховісних дум.

Зазнав козацький люд кріпацької неволі
І ждав, щоб Дух прийшов, степами продзвенів,
Щоб їм пісні складав, не вірив дням недолі,
І підносив серця і все про волю снів.
І Він — Великий Дух — прийшов. Мала хатина
Колискою Йому, убогому, була,
І горе з перших днів побачила дитина,
Не рай — неправди світ і чорне царство зла!
Він виріс, змогутнів. Усе народне горе,
Віки важких образ і весь народний гнів
Зібрав у пісню Він і кинув у простори —
Серцям знеможеним величний волі спів!

І диво сталося: слова його могутні
В серцях озвалися, мов стоголоса мідь,
І досі, наче стяг, несем їх у майбутнє,
В майбутнє днів своїх — великий Заповіт!

ІНСЦЕНІЗАЦІЇ

в опрацюванні В. Ковальчука

РОЗРИТА МОГИЛА

На середині сцени — підставка (стіл), заввишки яких 30—50 сантиметрів, завширшки і завдовжки яких 50—100 сантиметрів. Вона покрита синьою або зеленою матерією. На цій підставці стоїть поважно гарна поставна жінка, мов яка статуя, ціла в чорному, дивиться перед себе; заломила руки, вони, сплетені та випрямлені, прилягають до тіла. Вона являє собою — Україну.

Біля її стіп, перед самою підставкою — стоїть навколішках, присівши, старий козак; похилився так, що він не вищій за підставку; він увесь час мов мертвий, голова схилена. Він являє собою — колишню козацьку славу.

Кругом підставки, у віддалі якого метра від неї — чотири стільці, теж поприкривані синьою або зеленою матерією, яка, спадаючи із стільців, укладається в фалди (горбки); всі ці горбки, між собою сполучені, творять — „начетверо розриту, розкопану могилу“.

У віддалі 1—2 метрів від могили, напроти чотирьох кутів сцени, стоять поважно дівчата в народних одягах, повернені обличчями до могили; ті дівчата, що в глибині сцени, стоять трохи ближче до могили так, щоб і їх було видно із залі. Вони являють собою — наш народ. Всі дівчата проказують хором, витягаючи руки перед себе.

Д і в ч а т а :

Світе тихий, краю милий,
Моя Україно!
За що тебе сплюндрували,
За що, мамо, гинеш?
Чи ти рано до східсонця
Богу не молилась?
Чи ти діточок не певних
Звичаю не вчила?

(Проказавши ці вірші, дівчата похнюплюються, спускають голови на груди. Руки їх спадають вниз).

Ж і н к а в чорному (схрещує руки на груди й говорить):

Молилася, турбувалася,

(дівчата підносять голови)

День і ніч не спала;
Своїх діток доглядала,
Звичаю навчала.
Виростали мої квіти,

(жінка розкладає широко руки)

Мої добрі діти —
Панувала і я колись

(гордо, обличчя роз'яснюється, з очей блиски, голос піднесений)

На широкому світі.
Панувала...

(Павза, жінка спускає голову, після павзи підносить голову, ламає руки, приложивши їх до грудей, голос сильний, але зболілий):

О, Богдане,
Нерозумний сину!
Подивись тепер на матір,
На свою Україну,

(руки вниз, долонями до глядачів із залі)

Що, колишучи, співала
(руки підносить, лікті при собі, долонями легко колише)

Про свою долю,
Що, співаючи, ридала,
(складає руки, як до молитви)

Виглядала волю!...
Ой, Богдане, Богданочку!
(руки перед обличчям, долонями до себе, кінці пальців до висоти брів)

Якби була знала —
(руки до себе й від себе в попередній позиції, коротко)

У колись б придушила,
(затискає пальці в кулаки, рух душення)

Під серцем приспала!
(кулаки тисне до серця).

(Павза. Руки сплетені, зігнені в ліктях, на висоті стану):

Степи мої запродали
Жидові, голоті,
Сини мої на чужині,
На чужій роботі;
(показує рукою далі)

Дніпро, брат мій, висихає,
Мене покидає,
(руки спадають вниз)

І могили мої милі
(мала павза, крик)

Москаль розриває.
(мала павза)

Нехай рие, розкопує,
(праву руку підносить угору, мов би погрожувала)

Не своє шукає...
(Павза. Зболілим голосом):

А тимчасом перевертні
(руку виносить направо в кулаку)

Нехай підростають,
(виносить обидві руки перед себе)

Та допоможуть москалеві
(обидві руки з затисненими кулаками)

Господарювати,
Та з матері полатану
(руками хапає за одіж на грудях)

Сорочку знімати!
Поспішайте ж, недоблюдки,
Матір катувати!

На обличчі біль; поволеньки обличчя закриває руками, на хвилину схиляється. В міру рецитації дівчат відриває руки від обличчя, випростовується, прислухається пильно до слів дівчат, а як Козак виголошує свої слова, вона усміхається, з очей б'ють блиски.

Дівчата:

Начетверо розкопана,
Розрита могила...
Чого вони там шукають?
Що там схоронили
Старі батьки?

Козак (виголошує дуже поволі, з виразом, кожне слово відбиваючи, голосно; сам встає, підносить руки):

Ех, якби то...

(Павза)

Якби то знайти те,
Що там поховали,
Не плакали б діти,
Мати б не ридала.

(Завіса швидко спадає).

ЗА БАЙРАКОМ БАЙРАК

Байрак — це ліс у яру. На задньому пляні сцени — широке небо. Праворуч (від глядачів) — ліс. Біля лісу, на передньому пляні сцени — козацька могила, на 1—1½ метра заввишки. Вимір могили залежний від висоти й величини сцени. Чим сцена нижча, тим і могила нижча. Можна її зробити в той спосіб, що підставу для неї із стільців покриваємо спереду та збоків зеленою матерією або відповідно розмальованим папером. За могилою поставити східці. Коли завіса підноситься, на сцені потемно. Перед сценою зліва (від глядачів) стоїть рецитатор, що виголошує:

Рецитатор:

За байраком байрак,
А там — степ та могила.
Із могили козак
Встає сивий, похилий;
Встає сам уночі,
Іде в степ, а йдучи,
Співа, сумно співає:

(Підчас слів „Із могили козак встає сивий, похилий“ з-за могили підіймається поволі, поважно старий, сивий козак, одягнутий у повний козацький стрій, із шаблею збоку. з довгим списом у правій руці. Він іде

повагом могилою догоря, але до верха не доходить. Це можна так зробити, щоб козак ішов по сходах, що поставлені за приставкою.

Після слів „Співа, сумно співає“ козак починає низьким і протяжним голосом, немов співаючи, поважно проказувати):

К о з а к:

Наносили землі
Та й додому пішли,
І ніхто не згадає.

(Сумно зітхає. Маленька павза).

Нас тут триста, як скло,
(Показує на могилу).

Товариства лягло,
І земля не приймає.

(Маленька павза. Козак схиляє голову. По хвилині підносить голову).

Як запродав гетьман
У ярмо християн,
Нас послав поганяти:
По своїй по землі
Свою кров розлили
І зарізали брата;
Крови брата впились,

(Зітхає, схиляє голову, показує на могилу):

І отут полягли
У могилі заклатій...

(Спирається на спис, голова схилена, теж сперта на спис, козак задуманий, сумний, зажурений. Рецитатор говорить):

Р е ц и т а т о р:

Та й замовк, зажуривсь
І на спис похиливсь,

(Козак прокидається з задуми, підносить голову й поволі йде на верх могили, стає на ній саме тоді, коли рецитатор говорить):

Став на самій могилі:
На Дніпро позирав,

(Козак дивиться поперед себе, потім схиляє голову, закриває обличчя руками, як рецитатор каже):

Тяжко плавав-ридав,
(Козак схлипує і тихо плаче).

Р е ц и т а т о р:

Сині хвилі голосили.
З-за Дніпра, із села
Луна гаєм гула,
Треті півні співали.

(Чути здалека крик півня. У цю мить козак робить крок наперед і щезає між могилою і східцями. За той час рецитатор проказує далі):

Провалився козак,
Стрепенувся байрак,
А могила застогнала.

(За сценою глибоке зітхання. Завіса спадає).

ЧЕРНЕЦЬ

(Семен Палій у монастирі).

Сцена являє собою великий майдан. Справа (від глядачів), перед заднім кутом сцени — низький частокіл, у ньому — брама з частоколу. За частоколом — стіна монастиря з величезним вікном, крізь нього видно все, що діється в келії. Спочатку монастир у присмерку, а освітлена тільки ліва частина сцени.

Дійові особи: Семен Палій — старий козак, спочатку в козацькому одязі, при боці шабля, потім — у чернечому одязі. Рецитатор — поважний сивий козак у віці Палія.

Завіса підноситься: З лівого (від глядачів) кута сцени виходить Палій, кілька кроків за ним іде козак-рецитатор. На середині сцени Палій зупиняється, повертається туди, звідки прийшов, кланяється низько, потім повертається до монастирської брами, тричі стукає до неї і каже:

П а л і й:

„Пугу! Пугу!
Привітайте, святі ченці,
Товарища з Лугу!“

(Поволі відчиняється брама. Палій входить за неї, брама повільно зачиняється. Підчас цього говорить):

К о з а к - Р е ц и т а т о р:

Свята брама одчинилась,
Козака впустили;
І знов брама зачинилась,
Навік зачинилась
Козакові.

(На лівій частині сцени темніє, натомість ясніє світло в келії ченця).

К о з а к - Р е ц и т а т о р (відступає кілька кроків від монастирської брами й повертається обличчям до глядачів):

Хто ж цей сивий
Попрощався з світом?

(Придивляється до вікна, немов пізнав, хитнув головою, твердо):

Семен Палій запорожець,
Лихом не добитий.

(Схиляв голову, потім подивився вгору на келію, хитнув головою і говорить по невеличкій павзі):

Ой, високо сонце сходить,
Низенько заходить, —
В довгій рясі по келії
Старий чернець ходить.

(В вікні видно, як Палій ходить по келії).

Іде чернець у Війшгород
На Київ дивитись,
Та посідить у пригорі,
Та хоч пожуритись.

(Світло в келії починає темніти до слів: „Було в світі жити“. Ченця не видно).

Іде чернець Дзвонкову
(так називалася монастирська криниця)

У яр воду пити,
Та згадує, як то тяжко
Булó в світі жити!

(Чернець появляється в келії; в келії робиться ясніше)

Іде чернець у келію
Між стіни німії
Та згадує літа свої,
Літа молодії;

(Чернець ходить по келії, усміхаючись, бере в руки книгу)

Бере письмо святе в руки,
Голосно читає:

П а л і й - Ч е р н е ц ь (читає одним голосом, як читають у церкві, Псалом 53):

Боже! Спасі, суди мене Ти по своїй волі!
Молюсь Господи, внуші їм уст моїх глаголи,
Бо на душу мою встали сильні чужії!..

(Чернець задумується, перестає читати)

К о з а к - Р е ц и т а т о р:

А думкою старий чернець
Далеко літає...

І тіхнуть Божії слова;
І в келії, неначе в Січі,
Братерство славне ожива.

(Обличчя ченця оживляється. Потім він щось собі нагадує, обличчя сумніше, говорить поволі):

П а л і й — Ч е р н е ц ь:

А сивий гетьман, мов сова,
Ченцеві зазирає в вічі...

(павза)

Музика...

(павза)

танці...

(павза)

і Бердичів...

(Павза. Чернець здригається, на обличчі видно біль)

Кайдани брязкають...

(павза)

Москва...

(Павза. Дивиться перед себе, говорить поволі й сумно):

Борі, сніг і...

(павза)

Єнісе́й...

(Павза. Голова похилиється, из очей сльози. Чернець згадав, як на бенкеті (1704 р.) у Бердичеві його заарештовано, вивезено до Москви, а потім вивезено на Сибір, до Єнісейська).

К о з а к - Р е ц и т а т о р:

І покотились із очей
На рясу сльози...

(Чернець нараз зривається, підходить до вікна, з келії чути голосні його слова):

Ч е р н е ц ь:

„Бий поклони
І плоть старечу усмирй,
Святе писаніє читай!
Читай, читай та слухай дзвона,
А серцеві

(схлипує)

не потурай:

(Дуже поволі, кожне слово дуже виразно):

Воно тебе в Сибір водило,
Воно тебе ввесь вік дурило;
Приспи ж його, і занехай
Свою Борзнú і Хвастовщину:
Загине все, ти сам загинеш,
І не згадають — щоб ти знав...”

(Чути в келії старече ридання... Борзна — це Палієва родинна місцевість на Чернігівщині, а Хвастовщина — край між Россю і Дніпром, на Правобережжі, де Палій під кінець XVII ст. був полковником).

К о з а к - Р е ц и т а т о р:

І старець тяжко заривав,
Читав писаніє покинув,
Ходив по келії, ходив...

(Чути, як чернець важко сідає).

А потім сів і зажурився:

Ч е р н е ц ь із келії:

„Для чого я на світ родився,
Свою Україну любив?”

К о з а к - Р е ц и т а т о р:

До утрени завив з дзвіниці

(Дзвонить дзвін)

Великий дзвін. Чернець мій встав,

(Чути, як встає).

Надів клобук, взяв патеріцю,

(Крізь стіну видно буде тінь ченця, як він буде вбирати клобук — чернече накриття на голову, брати довгу палицю, христитися й відходити у гліб келії. Все це, робитиме він у міру того, як козак-рецитатор буде проказувати вірш):

К о з а к - Р е ц и т а т о р:

Перехристився, чотки взяв
І за Україну молитись

(світло гасне)

Святий чернець пошкандибав.

(Завіса швидко спадає).

ЗАПОВІТ

(міш. хор)

Протяжно

Solo / Один Як ум-ру тоСлова: Т. Шевченко
Обробка: К. Стеценко

С. А. Т. Б.

Як ум-ру, то по-хо-вай - те

Tutti / Всі

Ме-не на мо-ги-лі, Се-ред сте-пу

pp

ши-ро-ко-го, на Вкраї - ні ми-лій ми-лій.

ЗАПОВІТ

(на 2 голоси)

Протяжно

Як ум-ру то

Слова: Т. Шевченко
Обробка: Л. Ревуцький

mf

Як ум-ру та по-хо-вай - те

Ме-не на мо-ги-лі, Се-ред сте-пу

pp

ши-ро-ко-го, на Вкраї - ні ми-лій ми-лій.

ДУМИ МОЇ

(міш. хор)

Слова: Т. Шевченко
Обробка: Е. Козак

Ходою - спокійно

pp

М...

mf

p

М...

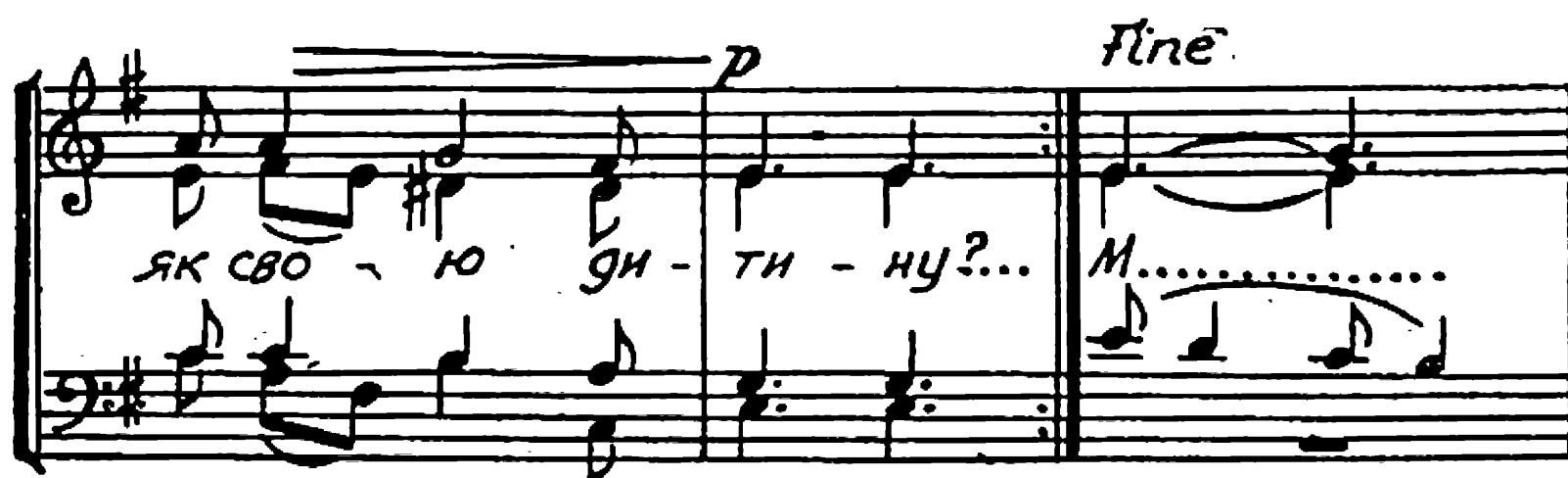
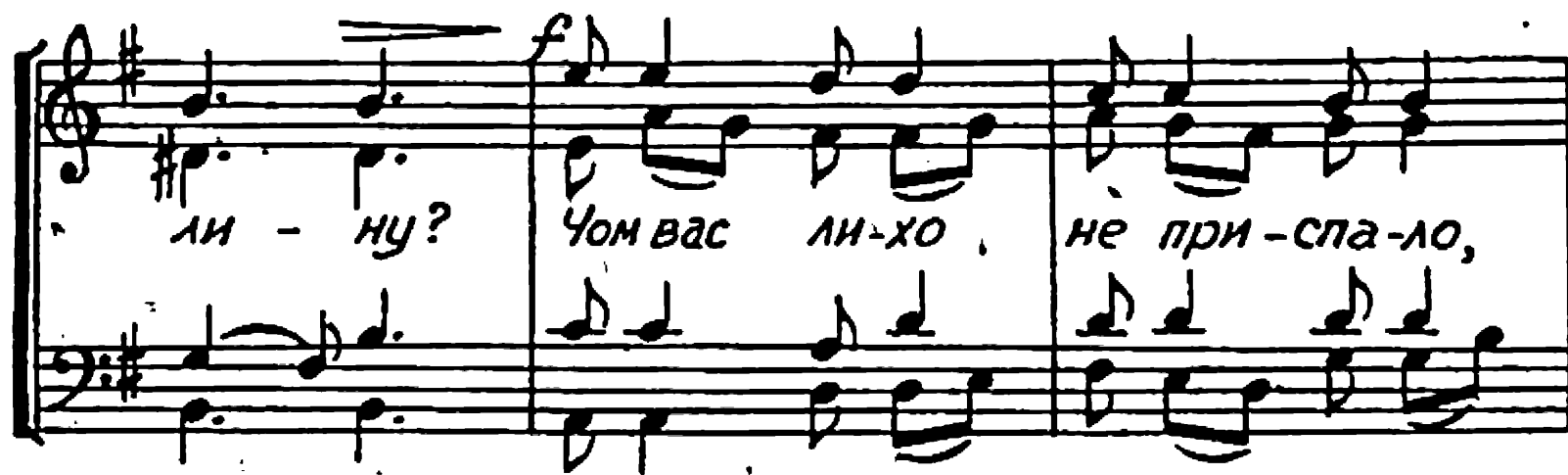
Голо Думи мо-ї, ду ми мо-ї
Один Tutti / Всі

На - що ста-ли

ли-хо, ме - ні з ва - ми!

на па - пе - рі сум ни - ми ря - да - ми?..

Чом вас ві-тер не роз - ві - яв в степу як ти -

Думи мої, думи мої,
Лихо мені з вами!
Нащо стали на папері
Сумними рядами?...

В Україну ідіть, діти!
В нашу Україну,
Попідтинню, сиротами,
А я — тут загину.

Чом вас вітер не розвіяв
В степу, як пилину?
Чом вас лихо не приспало,
Як свою дитину?...

Там найдете щире серце
І слово ласкаве,
Там найдете щиру правду,
А ще може й славу...

Думи мої, думи мої,
Квіти мої, діти!
Виростав вас, доглядав вас —
Де ж мені вас діти?...

Привітай же, моя ненько!
Моя Україно!
Моїх діток нерозумних,
Як свою дитину!

УЧІТВСЯ ВРАТИ МОЇ

(міш. хор)

Поважно

Слова: Т. Шевченко
Музика: Р. Сімовичу

С. А. *mf* *тр*
у - чі - те - ся, бра -

Т. *mf* *тр*
у - чі - те - ся, бра -

В. *mf* *тр*

ти мо - ї! Ду - май-те, чи - тай - -

ти . мо - ї! Ду - май-те, чи - тай - -

те, *mf* *f* і чу - жо - му на-у-чай -

те, *mf* *f* і чу - жо - му на-у-чай -

тесь, сво-го не цу-рай - тесь: бо хто матір
тесь, сво-го не цу-рай - тесь: бо хто матір

за-бу-ва-є, того Бог ка-ра-є, чу-жі лю-ди.
за-бу-ва-є то-го Бог ка-ра-є, чу-жі лю-ди

цу-раються, в ха - ту не пус - ка-ють... у-
цу-раються, в ха - ту не пус - ка-ють... у-

чі - те - ся, бра - ти мо - ї!
чі - те - ся, бра - ти мо - ї!

УЧИТЕСЯ БРАТИ МОЇ

(для двоголосового хору)

Слова: Т. Шевченко
Муз.: Р. Сімович

Поважно

mf *p* *r* *f* *tr* *mf* *f* *r* *pp*

г - чі - те - ся, бра -
 ти мо - ї! Ду - май - те, чи - тай -
 те, і чу - жо - му на-у-чай -
 тесь, сво - го не цу-рай - тесь: Бо хто матір
 за-бу-ва-є, того Бог ка - ра-є, чужі люди
 цу-раються, в ха - ту не тус - ка - ють... У -
 чі - те - ся, бра - ти мо - ї!

М. Д.

ЩО ДЕКЛЯМУВАТИ НА ШЕВЧЕНКІВСЬКИХ СВЯТАХ

У цій збірочці даємо два десятки віршів, з них 16 віршів різних українських поетів на пошану Т. Шевченка та 3 інсценізовані поеми Т. Шевченка.

Із віршів на пошану Т. Шевченка (стор. 17—29) — п'ять початкових (17—20), призначені для дітвори, шість наступних (стор. 21—24) годяться для загалу нашого громадянства та п'ять кінцевих (стор. 25—29) підходять уже для середовищ на вищому культурному рівні. Вмістили ми тут щонайкращі вірші з різних — хоч і новіших, але не легко тепер доступних — видань, щоб було з чого вибрати ті, які найбільше припадуть до вподоби. А на одно свято треба з них вибрати щонайбільше — два: один для дітвори і один для старших. Натомість у програму свята треба конче вкласти щонайменше 2—3 поезії самого ж таки Т. Шевченка.

Із творів Т. Шевченка даємо тут тільки Його безсмертний „Заповіт“ і три інсценізовані поеми: „Розрита могила“ (написав її Т. Шевченко рівно сто років тому, восени 1843р), „За байраком байрак“ і „Чернець“ (Семен Палій у монастирі). „Заповіт“ скрізь співають хором на початку Шевченківського Свята, а інсценізовані тут поеми можна й виголошувати — одинцем, збірно або хором. А все таки — це надто малий вибір із пребагатої творчості Т. Шевченка. Та це зробили ми свідомо, бо гадаємо, що нема такої української місцевості, де не було б ніодного Шевченкового „Кобзаря“. Адже ж він повинен бути в кожній українській хаті. Та й дістати його не важко, бо в 1942 р. видало його (вибрані поезії) Українське Видавництво у Львові і коштує він усього 8 злотих.

З „Кобзаря“ треба вибрати ті перлини, які для даного середовища в теперішній час найкраще підходять, от наприклад:

У виданні з 1942 р. — стор.

„ДУМИ МОЇ, ДУМИ МОЇ“ (Заспів) — цілість або частина	10— 11
„Б'ЮТЬ ПОРОГИ“ (До Основ'яненка) — початкові 53 рядки	23— 24
„ІВАН ПІДКОВА“ — цілість або тільки заспів (І.)	24— 25
„ГАМАЛІЯ“ — як сольова чи хорова рецитація або й інсценізація	30— 32
„ЧИГИРИН“	32— 33
„СУБОТІВ“	48
„ХОЛОДНИЙ ЯР“	56— 57
„МИНАЮТЬ ДНІ, МИНАЮТЬ НОЧІ“	57
„МЕНІ ОДНАКОВО, ЧИ БУДУ“	66
„ЛІЧУ В НЕВОЛІ ДНІ І НОЧІ“	112—113
„МІЙ БОЖЕ МІЛИЙ, ЯК ТО МАЛО...“	126
„РАДУЙСЯ, НИВО НЕПОЛИТАЯ“	126—127

Можна вибрати й інші поезії чи поеми або їх частини, але такі, щоб були загально зрозумілі для свого громадянства та водночас виявляли дух творчості нашого Велетня — Генія — Пророка.

ЯК ВИГОЛОШУВАТИ ПОЕТИЧНІ ТВОРИ

Виразне й гарне, мистецьке читання або мистецьке виголошування, звичайно з пам'яті, якогось поетичного твору — зветься златинська: д е к л я м а ц і я або р е ц и т а ц і я. Коли ж таку деклямацію, чи рецитацію, виголошувати в супроводі музики, яка підкреслює настрій даного твору, це — м е л о д е к л я м а ц і я. А коли дію та дійові особи такого твору виставити театральними засобами та вивести на сцені так, як виводимо п'єсу, це — і н с ц е н і з а ц і я. Та все це, властиво, різні форми мистецького виголошування.

Виступати з виголошуванням-рецитуванням повинні тільки ті, що мають дзвінкий, милозвучний, рівний голос, що є музикальні, що мають почуття ритму. Коли це жінки, то краще підходять для цього такі, що говорять (не конче співають) альтовим голосом. З чоловіків — не дуже низькі басы, бо голос рецитатора повинен мати гнучкість, а в низьких басів такої гнучкості немає. Важне, щоб голоси не були хрипкі, дерев'яні, мертві.

Дуже важна річ — сама вимова, щоб вона була добра, правильна, українська. Тим то ясно, що до рецитацій не можна брати таких, які кажуть замість „могила“ — „моги́ва“, а замість „риба“ — „ги́ба“, які не вміють вимовляти „л“, „р“, які шепелявляють, захлистуються, говорять через ніс і т. п. Рецитатори повинні так вимовляти, щоб кожний звук виходив

повний, щоб „а“ було „а“, а не „о“; щоб „о“ було „о“, а не „у“; щоб „е“ було „е“, а не „и“ і навпаки; щоб один звук не зливався з другим. Так само не повинні зливатися слова, а конче мусить виразно виходити кожне слово. Уста треба відкривати більш-менш так широко, як при співі.

Важний для рецитатора і віддих. Що треба віддихати носом, — це знаємо. Але, коли маємо виголосити більше слів разом, тоді віддихаємо так, що повітря втягаємо не до самих грудей, а нижче — аж до грудно-черевної перегороди (тоді шлунок твердне). Це зветься — глибокий віддих. Добрий він тим, що при ньому завжди стане голосу для виголошування. Але треба вміти це так робити, щоб ніхто й не заперімітив, а то вийде — якесь зітхання.

Нарешті, рецитатор повинен те, що виголошує, вміти передавати теж грою обличчя й особливо очей. Зате рухи його повинні бути дуже обмежені. Вони не сміють бути гостро зазначені, а тільки легко. Гостро зазначені рухи належать уже до театральності, вони мають місце, наприклад, в інсценізаціях. А втім, постава рецитатора повинна бути свободна, але ж при тому — поважна.

Все це — так мовити б — зовнішні прикмети рецитатора. Дуже вони важні, та ще важніша справа — сама п е р е д а ч а т е к с т у (словного змісту) виголошуваного твору.

Насамперед треба сказати, що не всі твори годяться для виголошування-рецитування. Тим то треба вміти підбирати відповідні тексти. Підбираючи їх, треба знати, що дуже гарно можна виголошувати тільки такі твори: де є взагалі р и т м і к а, себто чергування наголошених і ненаголошених складів, де та ритміка щоякийсь час змінюється; де є різноманітні поетичні картини; де є різні протистави (порівняйте, наприклад, вірш Б. Лепкого „Благословенна хай буде година...“); де є сильні драматичні образи, слова й т. п.

Коли вже текст до рецитації відшукаємо — тоді треба добре пізнати його ритміку, а з нею і н а г о л о с и. Їх варто собі відразу зазначити олівцем над текстом.

Після цього треба дуже докладно вчитатися в сам т е к с т: треба раз-у-раз себе питати, що письменник хотів сказати в цьому тексті, що в поодиноких його частинах, які слова в тексті належать до себе, що хотів висловити тими словами, яких ужив. Все це — так сказати б — вступна праця над текстом, щоб пізніше легше було охопити весь твір. Коли це вже зроблено, тоді щойно можна забиратись вивчати твір н а п а м ' я т ь. Завчаємо відразу цілість. Так виходить легше. Завчати краще на-голос, хоч декому легше спершу вчитися потихо. Як учитися, то треба звертати увагу на те, щоб не „проковтувати“ поодиноких слів, головнo ж не можна „з'їдати“ кінця поодиноких слів. Щоб цього навчитися, треба декілька разів читати текст шепотом. Тоді всі слова виходять

повно, глухі звуки у вимові набирають тоді дзвінкості, не гинуть у вимові (наприклад: „ніж“ вийде „ніж“, а не „ніш“; „парубка“ вийде „парубка“, а не „парупка“).

Вивчений текст виголошуємо перед собою самим, прислухаючись до свого власного голосу. А тепер цей текст „р і з ь б и м о“ голосом, це значить: одні частини виголошуємо тихіше, другі голосніше; одні швидше, другі повільніше; в деяких місцях видержуємо павзи, при деяких словах підносимо голос; іноді виголошуємо їх так, наче б говорили до когось здалека, то знов так, наче б ми собі щось пригадували або говорили з кимсь іншим, а той хтось інший нам відповідає. Різними відтінюваннями голосу можна віддавати навіть найтонші риси (нюанси) різних почувань і настроїв. Це й є та „різьба“ тексту.

Та й різьба — ще не остання праця. Вирізьблений текст треба собі так засвоїти, щоб він виходив у рецитації — природний. Тим то й деякі місця треба буде в останньому виконанні голосом відзначувати, підкреслювати, інші ж, нераз і дуже гарні, притишити, бо цього вимагає цілість твору.

Все це торкається рецитації взагалі. Коли цілу її виголошує одна особа — це рецитація с о л ь о в а. Коли її виголошують два, три або й більше рецитаторів, збірно, але кожний якісь окремі її частини, — це рецитація з б і р н а. Коли більше рецитаторів виголошують разом — гуртом один і той самий текст одним голосом (унісоно) або коли один якийсь рецитатор вибивається, а решта йде за ним, — це рецитація г у р т о в а. Такі гуртові рецитації можна теж виконувати і на два, на три, а то й на чотири голоси, наприклад, одні будуть тенори, другі — баси, а то й цілий хор: це т. зв. х о р о в а рецитація. А втім, до деяких творів, до такого, наприклад, як „Гамалія“ Т. Шевченка, можна до поодиноких його частин прикласти два, три або й усі чотири види рецитації. Та це вже с к л а д н а рецитація, вона може вийти чудово, але ж і підготовка її буде нелегка. А до вивчення її напам'ять переходимо щойно після всіх тих заходів, що їх робимо при виголошуванні одинцем.

Рецитація, це — мистецтво живого слова. Осягати його можна тільки постійною вправою. І варто! Адже йому повинуються і щирі сльози і сердечний сміх. Воно до глибини проймає душі людей. Ось як про нього висловився і сам Т. Шевченко:

Ну, що б, здавалося, слова?!
Слова та голос, більш нічого!...
А серце б'ється, ожива,
Як їх почує. Знать, од Бога
І голос той, а ті слова
Ідуть між люди.

ЯК ПІДГОТОВЛЯТИ ІНСЦЕНІЗАЦІЇ

Інсценізація — латинське слово, значить — пристосування до виведення на сцені такого твору, що його сам письменник для сцени не призначував. У цій збірочці вміщено (на стор. 30—36) три інсценізації поезій Т. Шевченка: „Розрита могила“, „За байраком байрак“ і „Чернець“ (Семен Палій у монастирі). Одну з цих інсценізацій варто вкласти в програму Шевченківського Свята.

Найважливіше завдання такої інсценізації, щоб вона й у того, хто її виводить, і в того, хто її бачить та слухає — викликувала в душі якісь зворушення, думки, почування й настрої, щоб вони могли серцем і розумом поринути в те, що містить у собі інсценізований твір.

Тим то для такої інсценізації треба дуже сумлінної підготовки: треба вдуматися в кожнісіньке слово, що його сказав у своєму творі Поет; треба схопити якнайдокладніше становище, умови, що викликали в Поета це слово; треба глибоко продумати, як віддати це слово, яким рухом тіла (руки, голови), яким голосом, яким виразом обличчя. І все це мусить бути дуже правдиве, бо найменше схиблення викличе не тільки непорозуміння, але й нераз — сміх чи глум... А цього не сміє бути.

Щодо вивчення тексту (словних змістів) — треба туг прикласти все те, про що повчає попередня стаття: „Як виголошувати поетичні твори“. Це торкається усіх тих виконавців, що в інсценізації говорять, а зокрема рецитатора, який — чи перед завісою, чи збоку сцени, чи напереді сцени стоячи — виголошує описові частини поезій, які театральними засобами зобразити годі (наприклад, в інсценізації „За байраком байрак“). А втім, треба мати на увазі, що такий рецитатор до гри не належить, він її — вводить, він — пояснює, він — виголошує Поетові слова, але він — не грає. Тим то, хоч і перебраний в одяг, пристосований до змісту поезії (наприклад, козак-рецитатор в інсценізації „Чернець“), — рецитатор не повинен надто вживати рухів, а віддавати думки Поетові тільки голосом і виразом обличчя та очей. Тільки ж він із грою мусить бути тісно зв'язаним, мусить додивлятися, щоб його слова збігалися з рухами тих, які виконують те, що він виголошує. Коли цього не буде, вражіння від інсценізації пропаде.

Інсценізації бувають звичайно короткі. Отож, щоб вони робили належне враження, треба багато уваги присвятити самій сцені. Передусім д е к о р а ц і я м. Вони можуть бути прості, нескладні, але мусять бути добре достосовані. Кожний предмет на сцені мусить мати своє добре підшукане та визначене місце. Так само з театральними о д я г а м и (костю-

мами): їх треба заздалегідь придумати, вибрати чи підготувати та випробувати. Дуже важна справа в інсценізації — с в і т л о. Зміна світла, гра світла має тут велику вагу. Змінити світло можна за допомогою барвистих лямпів, або електричних лямпочок з-поза сцени. А все це треба заздалегідь приготувати й добре випробувати.

Накінець годиться ще сказати, що кожна інсценізація му-с и ть мати свою міру швидкості, своє т е м п о; має вона свої павзи: раз її дія пливе швидше, то знов повільніше, залежно від того, який маємо викликати настрій.

Підготовляти інсценізацію треба ще дбайливіше, як звичайну п'єсу. Тут навіть одне слово сказане не так, один неправильний наголос слова — може збавити весь успіх.

А добре введена інсценізація напевно захопить глядачів.

Є. Козак

ЩО СПІВАТИ НА ШЕВЧЕНКІВСЬКИХ СВЯТАХ

Як кожного, так і цього року в місяці березні вшанує українське громадянство пам'ять Т. Шевченка концертами-академіями. До участі в тих святах треба притягнути найкращих місцевих виконавців. Всі зразкові хори ІНТ, всі хори УОТ, шкільні хори — повинні взяти в них участь.

Концерти на пошану Т. Шевченка мають уже серед нашого громадянства свою, традицією вироблену, форму. „Заповіт“, доповідь про Т. Шевченка, виступи хору і солістів, деклямації, інсценізації — входять у програму цих свят. На жаль, підбір музичних продукцій не завжди відповідає повазі цього свята. Деколи, після поважних думок, виголошених промовцем чи декляматором, співає хор якийсь веселий музичний твір, щоправда, складений до слів Т. Шевченка, але такий, що своїм настроєм не годиться з повагою хвилини або, щогірше, піяніст чи скрипаль виконує якусь тарантелю (танкову мелодію у дуже швидкому темпі), або якийсь інший твір не українського композитора. Таких недоречностей треба остерігатися. Бо Шевченківський концерт — де урочиста імпреза, призначена для звеличання пам'яті Найбільшого Сина України, а не музичний попис виконавців. У програму Шевченківського Свята повинні ввійти музичні твори, складені до слів Т. Шевченка, поважні та — з музичного погляду — зрілі. Та й програми не треба перевантажувати, вистачить кілька (4—6) пісень; а ціле свято повинно тривати найдовше 2 години. Свято починати „Заповітом“ Т. Шевченка, а кінчити його Національним Гімном. Програму треба складати так, щоб деклямації були переплетені музичними, хоровими та сольовими продукціями, під кінець співати, по

змосі, найкращий твір. Не вміщати в програму творів, написаних до тексту інших поетів, хіба що ці твори написані на пошану Тараса Шевченка (напр.: „Шевченкові“ кантата К. Стеценка, „Кантата в 50. роковини Тараса Шевченка“ в укладі М. Лисенка й ін.). У виняткових випадках можна вкласти до програми одну-дві поважні народні пісні, але такі, що їх залюбки співав Тарас Шевченко (напр.: „Та нема гірш нікому“ в обр. М. Лисенка).

Щоб облегшити диригентам складання програми, долучуємо список музичних творів до слів Тараса Шевченка та кілька пісень на пошану Тараса Шевченка — на мішані, чоловічі й жіночі хори — разом 60 композицій 22-ох композиторів. Є між ними твори легкі, середні (трудніші) та трудні. Диригентам початкуючих і слабших хорів радимо підбирати тільки легкі твори, бо краще буде враження, коли хор відспіває поправно й гарно якийсь простенький твір, ніж мав би нездарно виконати, напр., такий величний твір, як „Б'ють пороги“ М. Лисенка.

СПИС МУЗИЧНИХ ТВОРІВ ДО СЛІВ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

М і ш а н і х о р и

Безкоровайний В.: „ДУМИ МОЇ“ — легкий

Біликовський І.: „ДУМИ МОЇ“ — легкий

Вахнянин Б.: „САДОК ВИШНЕВИЙ“ — з форт. — середній
— „У ПЕРЕТИКУ ХОДИЛА“ — легкий

— „ЛЕБЕДИН“ — у супров. симф. оркестри — трудний

Вербицький М.: „ЗАПОВІТ“ — на два хори з баритон. соль.
з фортепіяном — легкий

Воробкевич С.: „ДУМИ МОЇ“ — легкий

Кашубинський Д.: „І СВІТАЄ І СМЕРКАЄ“ — легкий

Кишакевич Й.: „КАЛИНА“ — соля і хори з форт. — середній
— „КАТЕРИНА“ — соля і хори з фортепіяном — середній

Козак Є.: „ДУМИ МОЇ“ — легкий

Колесса Ф.: „УТОПТАЛА СТЕЖЕЧКУ“ — середній

— „ОЙ, УМЕР СТАРИЙ БАТЬКО“ — середній

Котко Д.: „УЧІТЕСЯ, БРАТИ МОЇ“ — легкий

Лисенко М.: „РАДУЙСЯ, НИВО НЕПОЛИТАЯ“ — кантата на
соля і хор з фортепіяном — трудний

— „Б'ЮТЬ ПОРОГІ“ — кантата з фортеп. — трудний

Лисенко М.: „ВІТЕР В ГАЇ НАГІНАЄ“ — середній

— „БАРВІНОК ЦВІВ“ — середній

- „БУЛА КОЛИСЬ ГАНДЗЯ“ — середній
- „НЕ ДИВУЙТЕСЬ, ДІВЧАТА“ — середній
- „НА ГОРОДІ КОЛО БРОДУ“ — середній
- „КАЛИНА“ — середній
- „ОРИСЯ Ж ТИ, МОЯ НИВО“ — середній
- „ОЙ, ДІБРОВО, ТЕМНИЙ ГАЮ“ — легкий

Людкевич Ст.: „ЗАПОВІТ“ — легкий

Ревуцький Л.: „ОЙ, ЧОГО ТИ ПОЧОРНІЛО“ з фортепіаном —
трудний

- „У ПЕРЕТИКУ ХОДИЛА“ — з форт. — трудний

Сімович Р.: „УЧІТЕСЯ, БРАТИ МОЇ“ — легкий

Січинський Д.: „ЛІЧУ В НЕВОЛІ“ — з тенор. сольом і форте-
піаном — середній

Стеценко К.: „ЗАПОВІТ“ — з форт. або без форт. — легкий

Топольницький Г.: „ПЕРЕБЕНДЯ“ — середній

- „ХУСТИНА“ — на хори мішані, чоловічі і соля з фор-
тепіаном — середній

Ярославенко Я.: „НАД ДНІПРОВОЮ САГОЮ“ — легкий

„РАНО - ВРАНЦІ“ — з фортепіаном — легкий

- „ПО ВУЛИЦІ ВІТЕР ВІЄ“ — легкий

- „ТЕЧЕ ВОДА З-ПІД ЯВОРА“ — з форт. — легкий

- „ЧОВЕН“ — легкий

Ч о л о в і ч і х о р и

Безкоровайний В.: „НА ГОРОДІ ПАСТЕРНАК“ — легкий

Волошин М.: „ЧОГО МЕНІ ТЯЖКО“ — легкий

Колесса Ф.: „БУЛО КОЛИСЬ“ — середній

Лисенко М.: „ГАМАЛІЯ“ — середній

- „МОЛИТВА КОЗАКІВ“ (із „Гамалії“) — середній

- „НАШ ОТАМАН ГАМАЛІЯ“ — середній

Людкевич Ст.: „ЗАПОВІТ“ — легкий

- „ОЙ, ВИГОСТРЮ ТОВАРИША“ — трудний

- „СОНЦЕ ЗАХОДИТЬ“ — трудний

Стеценко К.: „РАНО - ВРАНЦІ“ — з барит. сольом — середній

Топольницький Г.: „ОЙ, ТРИ ШЛЯХИ ШИРОКІІ“ — середній

Роздольський Д.: „СОНЦЕ ЗАХОДИТЬ“ — з баритоновим
сольом — легкий

Ярославенко Я.: „ВЕЧІР“ (Садок вишневий) — середній

Жіночі хори

Калиняк-Безкоровайний В.: „САДОК ВИШНЕВИЙ“ — легкий
Левицький І.: „СОН“ — легкий
Людкевич Ст.: „ЗАПОВІТ“ — легкий
Ярославенко Я.: „І ДОСІ СНИТЬСЯ“ — легкий

МУЗИЧНІ ТВОРИ НА ПОШАНУ Т. ШЕВЧЕНКА

Мішані хори

Лепкий Б. — Барвінський В.: „ШЕВЧЕНКОВА ХАТА“ —
середній
Лисенко М.: „ЖАЛІБНИЙ МАРШ В РОКОВИНИ ТАРАСА
ШЕВЧЕНКА“ — середній
Малицька К. — Стеценко К.: „ШЕВЧЕНКОВІ“ — кантата на
3 голоси — середній
Ярославенко Я.: „НА СМЕРТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА“ —
з фортепіяном — середній
— „НА ШЕВЧЕНКІВСЬКІ РОКОВИНИ“ — середній

Чоловічі хори

Малицька К. — Стеценко К.: „ШЕВЧЕНКОВІ“ кантата —
середній.

М. Михалевич

ЯК ПРИКРАСИТИ ДОМІВКУ НА ШЕВЧЕНКІВСЬКЕ СВЯТО

Звичайно на програму святкувань Дня Т. Шевченка складаються точки, яких виконання неможливе без наявності сцени чи взагалі якогось підвищеного місця, звідки виступатимуть виконавці — промовці, декламатори, хори тощо. Тим то, обговорюючи питання, зв'язані з оформлюванням наших домівок на День Українського Пророка, маємо на увазі відповідне оформлення залі та сцени.

На рис. ч. 1: подаємо загальний вигляд оформлення чільної і бічних стін театральної залі.

Складові частини цього оформлення такі: національний ГЕРБ — посередні над сценою; по боках — роки народження і смерть Т. Шевченка.

Перед чільною стіною, по боках сцени, як її обрамування, — на відповідних підставках, у вінках із зелені: ПОРТРЕТ Т. ШЕВЧЕНКА — з одного боку і СИМВОЛ ПИСЬМЕНСТВА — з другого боку.

А втім, на підставах перед портретом і символом поставити у стилевих українських збанках китиці з квітами.

Вгорі портал сцени прикрасити суцільним вінком із зелених гілочок ялинки, вільні кінці того вінка в кутах сполучити із суцільним таким же вінком на стінах залі — на бічних і на задній. На стінах між вікнами декорації — як на рисунках 3 і 4: Є це символи (наявні знаки) пісні й музики — бандура; поезії й письменства — сувій записаного паперу. Ці

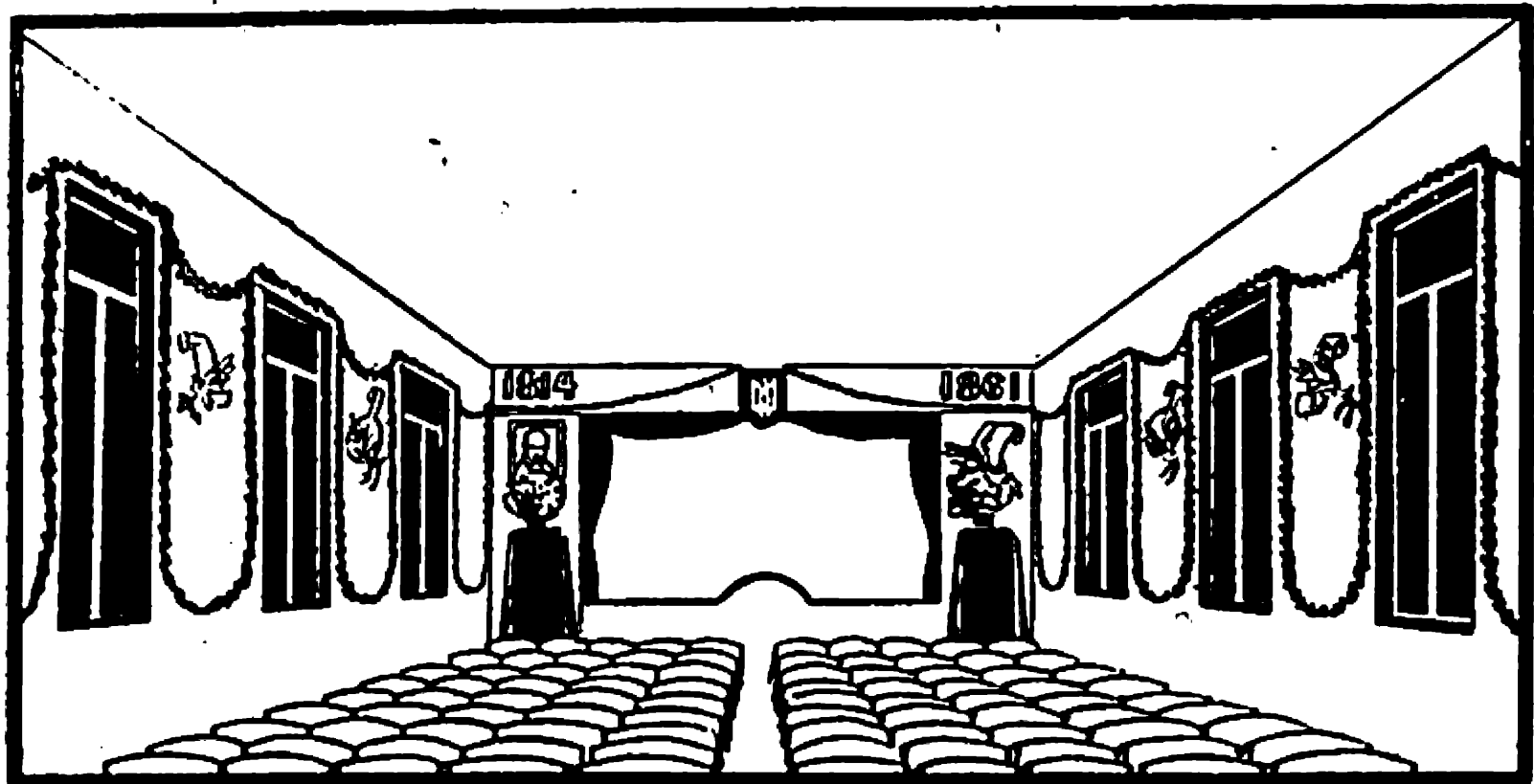

Рис. 1.

символи вирізати з дикти або з текстури, чи то суцільно, чи то скласти їх з окремо вирізаних предметів. Наприклад, малюємо і витинаємо окремо сувій паперу, відповідно його розбарвимо; потім вирізуємо лаврову гілку і прибиваємо її до сувої паперу так, щоб вона не лежала щільно на ньому, а трохи відставала. Все це має бути так зладжене, щоб у цілому мало вигляд, як на долученому рисунку — дивись рис. 3 і 4.

А на рис. ч. 2. маємо інше оформлення залі: над сценою — гарний напис, гасло Т. Шевченка: УЧІТЕСЯ, БРАТИ МОІ! По боках сцени, з одного боку — ПОРТРЕТ Т. ШЕВЧЕНКА, а з другого — ТРИЗУБ. На бічних і задній стіні, горою проведений вінок із зелені, а поміж вінками завішені гарні українські килими.

Гасла вималювати на текстурі або на звичайному папері, при чому літери мають бути читкі, без зайвих прикрас, що нерозумно утруднюють читання гасел. Літери гасла не сміють бути надто малі й писати їх треба широким (не вузьким як на 1 см.) пензлем. Всі літери гасла мають бути одного ко-

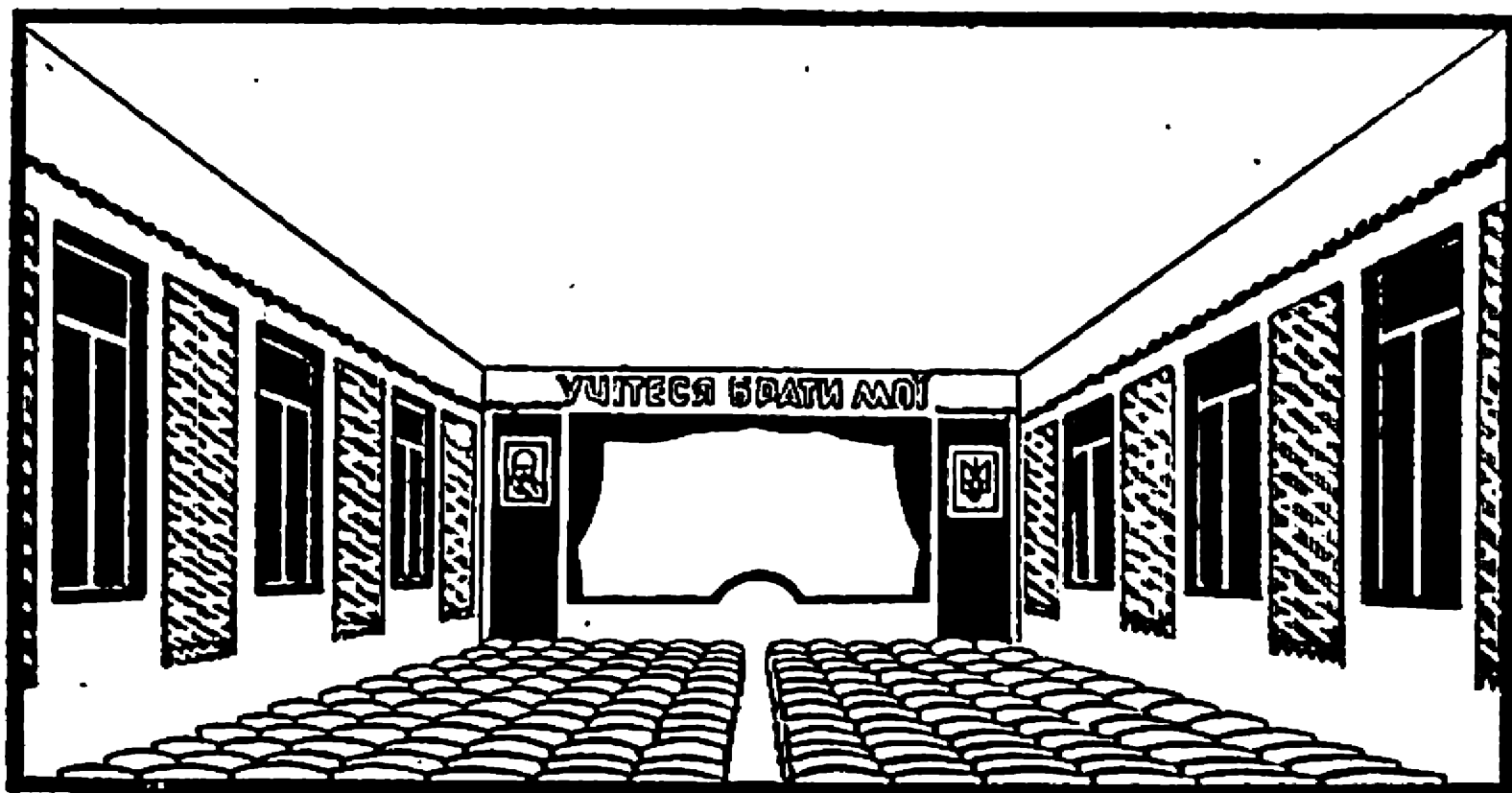

Рис. 2.

Рис. 3.

Рис. 4.

льору, за винятком першої, яка може бути, наприклад, червона, коли всі інші розмальовані чорним.

І не тільки всередині, а й назовні треба відповідно прикрасити будинок УОТ чи взагалі той дім, де має відбутися Свято на пошану Найбільшого Сина України.

З М І С Т

	стор.
Т. Шевченко: Заповіт	5
Вступ	5
ДОПОВІДІ	
Шевченкові заповіти	7
І. Б.: Шевченко й освіта	9
В. П.: Геній Тараса Шевченка	13
ВІРШІ	
Леся Українка: На Роковини Шевченка	17
В. Перяславець: Пророк України	18
У. Кравченко: У Шевченкові Роковини	18
К. Малицька: Найменші — Кобзареві	19
Роланчик: Твій Дух між нами	20
О. Олесь: В Роковини Шевченка	21
С. Чарнецький: Пам'яті Тараса Шевченка	21
Гр. Чупринка: Великі Роковини	22
М. Лебединський: Тарасові	23
О. Бабій: Найбільша тайна	23
Б. Лепкий: „Кобзар“	24
Б. І. Антонич: Шевченко	25
Б. Лепкий: Благословенна хай буде година	26
С. Гординський: Шевченко	28
Є. Маланюк: Шевченко	29
С. Орлюк: Шевченко	29
ІНСЦЕНІЗАЦІЇ	
В. Ковальчук: „Розрита могила“	30
В. Ковальчук: „За байраком байрак“	32
В. Ковальчук: „Чернець“ (С. Палій у монастирі)	34
ПІСНІ	
К. Стеценко: „Заповіт“ (міш. хор)	37
Л. Ревуцький: „Заповіт“ (на 2 голоси)	37
Є. Козак: „Думи мої“ (міш. хор)	38
Р. Сімович: „Учітєся, брати мої“ (міш. хор)	40
Р. Сімович: „Учітєся, брати мої“ (на 2 голоси)	42
ПОУКИ	
М. Д.: Що декламувати на Шевченківських Св'ятах	43
Як виголошувати поетичні твори	44
Як підготовляти інсценізації	47
Є. Козак: Що співати на Шевченківських Св'ятах	48
М. Михалевич: Як прикрасити домівку на Шевченківське Св'ято	51

